

news/zmicnyuyemo-cifrovii-zakhist-derzhspeczv-yazku-prezentuvala-instrument-ocinki-kiberbezpeki (дата звернення: 03.10.2024)

4. Наказ № 93 «Про затвердження Положення про державну експертизу у сфері технічного захисту інформації» станом на 11.10.2022, документ z0820-07. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0820-07#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-55>

Деркач В. В.,

*студентка II курсу магістратури ОП «061 Журналістика»
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Науковий керівник: Досенко А. К.,

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
завідувач кафедри журналістики*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ФЕЙКОВІ НОВИНИ:

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА БЕЗПЕЧНІСТЬ ЗМІ

Якщо брехня повторена більше тисячі разів,
вона стане правдою.
Й. Геббельс

Сотні років війн, конфліктів, міждержавних зіткнень змінили стан справ, погляди, організації, позиції світової спільноти. Науково-технічний прогрес, який не припиняється ні на мить, є характерною рисою як сучасності, так і тих відносно далеких часів. Це явище супроводжується бурхливим розвитком як інформаційних технологій, які використовуються в повсякденному житті, так і технічних відкриттів на міжнародному рівні, зокрема, у зовнішній політиці.

Комплексне вивчення такого чинника як фейк дає безцінний досвід, який може бути використаний і потрібний не тільки в наукових колах, а й в інших, більш практичних сферах – наприклад, спеціалістам із сучасної зовнішньої політики для впровадження антифейків у обіг та глобальної протидії інформаційним загрозам. Розгляд феномену фейку в сучасній літературі дозволить краще зрозуміти його анатомію та прослідкувати всі негативні чинники, до яких це явище призводить Україну та світ. Саме тому питання поширення фейкових новин у контексті медіаграмотності, а особливо медіабезпеки, є значущим

і актуальним для дослідження, оскільки сьогодні ми спостерігаємо, а інколи й справді відчуваємо, вплив неправдивої інформації та наслідки забруднення інфопростору.

Оскільки проблема поширення фейку відносно нова для нашої країни, її дослідження як окремого суспільного явища знаходиться на початковій стадії. В. Гребенюк, М. Кица, Л. Макаренко, А. Марущак, К. Молодецька, І. Мудра, Є. Паршаков, Г. Почепцов, О. Саприкін, В. Цимбалюк почали розглядати окремі аспекти окреслених проблем у своїх наукових працях. В доробку вище перерахованих фахівців містяться основи розуміння, походження, тлумачення та специфіки визначення поняття «фейк». Правознавець Р. Ф. Черниш у статті «Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни» [11] навів конкретний приклад використання представниками спецслужб російська федерації (рф) сегменту Інтернету (насамперед соціальних мереж: Telegram, Viber – в першу чергу) за впливом на громадян України, проаналізувавши ТОП-10 фейків, поширених російськими ЗМІ протягом 2018–2019 років. У роботі Є. Алексіюк «Медіареальність у стилі deer feke» [1] розглянуто особливості застосування та значення термінів «медіаграмотність», «deer feke» та «фактчекінг». Юрист із медіаправа дає поради щодо розпізнавання та боротьби з фейковими новинами в медіапросторі. Автор статті «Фейк як засіб інформаційної війни» О. Зозуля [5] окреслює основні аспекти ефекту дезорієнтації громадян великою кількістю суперечливих інформаційних повідомлень та оцінює вплив фейкових новин, описуючи рівень небезпеки цього явища як одного з видів зброї «гібридної війни».

Термін «підробка» має багато значень. У найширшому розумінні це будь-яка підробка, яку хтось намагається видати за автентичну. І хоча в українській мові це поняття з'явилося зовсім недавно, таке явище існувало й раніше, але називалося воно «качка». Проте поширення «качок» було прерогативою журналістів, як правило, газетників («жовта преса»). Сьогодні майже кожен може створити «качку» лише за допомогою Інтернету [6, с. 2–3].

Фейки різні за формою, способами передачі та змістом, тому виникла необхідність їх класифікувати. За способом розповсюдження фейки розрізняють: масові медійні чутки (які створюються спеціально для ЗМІ і поширюються через них) і мережеві чутки (коли через соціальні мережі поширюється чиясь вигадка). За формою існують: фотофейк, відеофейк та діпфейк тощо [9, с. 2].

Відповідаючи на запитання: «Навіщо поширювати брехню?», ми виділили декілька видів фейків залежно від їх призначення. Насамперед, фейк покликаний сіяти паніку серед людей; розпалювати міжнародну (расову, релігійну тощо) ворожнечу; поширювати фальшиві думки, щоб заплутати нас, відвернути від правди;

маніпулювати свідомістю; рекламувати кого-, що-небудь; приносити прибуток ЗМІ, що його поширює («жовта преса»), а також заплямувати чийсь репутацію (найчастіше це стосується фото- та відео-матеріалів) [6, с. 3].

Використання терміну «фейкові новини» стало стійкою тенденцією. У 2016 році словосполучення «фейкові новини» стало одним із найпоширеніших у Сполучених Штатах Америки (США). Видавництво «Коллінз», яке випускає тлумачний словник англійської мови Collins English Dictionary, визнало словосполученням року саме «фейкові новини». У 2017 році використання цього терміну зросло на 365% [12, с. 2].

У пресі, соціальних мережах та аналітичних матеріалах постійно згадуються фейкові новини. Останнім часом широко дискутують теми фальсифікації новин, агресивних виступів і так званих змінених фактів (альтернативних новин). Це явище переросло у світову тенденцію. Науковцями доведено, що завдяки соціальним мережам інформація поширюється блискавично, а фейкові новини поширюються в 6 разів швидше за правду [12, с. 2].

Зокрема, проект АРТЕФАКТ, детально ознайомлюючи користувачів на своїй платформі зі статтею «Що таке фейк? Як з'явилися небезпечні фейкові новини та які їхні загрози?» підкреслює, що спочатку термін «фейкові новини» використовувався лише для фейкової інформації в соціальних мережах, але за відносно короткий час це явище стало використовуватися частіше і ширше – від журналістики до політики [12, с. 4]. Проте, на нашу думку, словосполученням «фейкові новини» зараз користуються мільйони: політики, журналісти, пересічні громадяни та керівники держави.

Інформація іноді є не лише спекулянтом, а й потужною провокацією, зручним інструментом для розпалювання ворожнечі та ненависті: в даному контексті мова про Україну, адже російська федерація славиться своїми фейковими та абсурдними новинами. Класичним прикладом став фейковий репортаж 1-го російського телеканалу про нібито розп'ятого військовослужбовцем ЗСУ хлопчика, але він міг з'явитися лише через цинічну пропагандистську кампанію проти України в російських ЗМІ, а також пряме замовлення таких матеріалів від вищих інстанцій [2, с. 1]. Також до успіхів, які підтверджують ефективність російської гібридної пропаганди, окрім території України, можна віднести численні звіти та розслідування спецслужб європейських країн та США щодо ефективного втручання росії у вибори президента України, США, голосування щодо Brexit у Великій Британії, вибори президента Франції, референдум у Нідерландах щодо вступу України до Асоціації між Європейським Союзом (ЄС) та Україною, вибори в інших країнах Європи [5, с. 4].

У той час, коли правдивість інформації ризикує стати новою валютою, а терміни «медіаграмотність» і «перевірка фактів» увійшли у звичний лексикон для українців, світ винаходить більш витончені способи перевірки довіри до сучасних ЗМІ [1, с. 1–2].

Питання того, як забезпечити свою медіабезпеку, розпізнавати та боротися із навалюю фейків щодня, за словами Є. Алексюка, охоплює, як мінімум, кілька сфер: медійну, правову та технологічну. Насправді способи впровадження фейкових новин відрізняються своєю гнучкістю та пошуком рішень. Розгляд цих аспектів крізь призму медіа викликає питання про те, як поширюється інформація, а також як її споживають користувачі. Якщо в першій ситуації мова йде про стандарти журналістики та її етику, то в другій – комплексна проблема культури споживання інформації, довіра до перевірених джерел, вироблення звички все верифікувати та споживати якісну інформацію. Тому, проблема виявлення фейків є досить специфічною і ширшою галуззю, якщо не окремою галуззю, основних методик медіаграмотності [1, с. 5].

Проте, як відрізнити правдиву інформацію від фейкової та протистояти дезінформації? Дослідники стверджують, якщо користувач сприйняв фейк за правду, то доводити йому достовірну інформацію часто не має сенсу [10, с. 2].

Таким чином, на початку XXI століття у військовій науці з'являється концепція гібридних воєн, яка описує сучасну війну як поєднання звичайних, нерегулярних та асиметричних методів, що включає постійне маніпулювання політичним та ідеологічним конфліктом. У таких війнах використовується економічний шантаж, кібератаки, проксі-сервери, терористичні, кримінальні елементи тощо, але особливе місце займає інформаційне протистояння. Саме поширення фейкових новин ставить питання медіаграмотності та медіабезпеки на найвищий рівень у національному законодавстві та міжнародній арені. Тому, медіапростір сьогодні – по-особливому вразливе місце. Кожен споживач повинен усвідомлювати шкоду неправдивої інформації та критично ставитися до будь-якої новини, навіть якщо вона на перший погляд здається цілком правдивою та адекватною.

Список використаних джерел:

1. Алексюк Є., Медійна реальність у стилі deep fake, аналітичний огляд, October 25, 2019. С. 11. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/deep-fake/>

2. Війна і тероризм, Kompas, посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. С. 13. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/war-and-terrorism>

3. Власюк В. В., Карман Я. В., Деякі основи поняття «гібридна війна» в міжнародному праві. *Право і громадянське суспільство*. С. 9.

URL: <http://lclaw.knu.ua/index.php/item/207-deyaki-osnovy-ponyattyahibrydna-viyna-v-mizhnarodnomu-pravi-vlasiuk-v-v-karman-ya-v>
<http://lclaw.knu.ua/index.php/item/207-deyaki-osnovy-ponyattyahibrydna-viyna-v-mizhnarodnomu-pravi-vlasiuk-v-v-karman-ya-v>

4. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса / під заг. ред. проф. Р. О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан»-ЛТД, 2017. С. 412. URL: <https://jmonographs.donnu.edu.ua/article/view/3781>

5. Зозуля О. Фейк як інструмент інформаційної війни. Стаття № 19(673). С. 6. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informaciyanoi-viyni.html>

6. Кіца М. Особливості та методи виявлення фейкової інформації в українських ЗМІ. 2017. С. 6. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16109/kitsa.pdf>

7. Кривенко С. Війна, конфлікт, агресія. Як правильно називати боротьбу українців та дії росіян? 2022. С. 3. URL: https://tvvoemisto.tv/blogs/viyna_konflikt_agresiya_yak_pravyln_o_nazyvaty_borotbu_ukraintsiv_ta_dii_rosiyan_130268.html

8. Кулик С., Вознюк Є. Фейк російської пропаганди: Олена Підгрушна – снайпер АТО. *Суспільні комунікації та мовні універсалії*. 1 (9). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. С. 82–101. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/download/125/158>

9. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ, теле- та радіожурналістика. 2016. Випуск 15. С. 184–188. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/teleradio/article/viewFile/694/699>

10. Фейк як зброя. Як розпізнати та боротися? 3 грудня 2019. С. 3. URL: <https://netfreedom.org.ua/article/fejk-yak-zbroya-yak-rozpoznati-ta-borotysya>

11. Черниш Р. Ф., Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2019. С. 109–114. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/20/19/>

12. Що таке фейк? Як з'явилися та чим загрожують небезпечні фейкові новини? *ARTEFACT*. С. 12. URL: <https://artefact.live/what-is-fake/>